

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
of the State Press Archive of the Book Chamber of Ukraine**Publishing activity of the Book Chamber of Ukraine as of 1964**

The presented article is a continuation of the author's research on the history of the Book Chamber of Ukraine, devoted to the activities of the State Archive of the Press, the Methodical Council and the Editorial and Publishing Department of the institution. Last year's work on this topic was written for the 85th anniversary of the "Chronicle of Journal Articles" and revealed the problem of publishing this state bibliographic index in the Book Chamber of Ukraine. Working in accordance with this year's plan of scientific work, the author researched the publishing activities of the Book Chamber of Ukraine as of 1964. The purpose of this research is to conduct a content analysis of contemporary publications, their classification, identify key areas and priorities. The scientific novelty of the work is to attract underused materials of the internal departmental archive of the institution, elaboration of a rare to date (circulation of less than 4 thousand copies) decadal bibliographic bulletin "New Books of the USSR" in 1964 and personalization of publishing history within the Book Chamber of Ukraine. Following the principles and requirements of scientific methodology, the author relied on general (comparison, measurement (empirical), analysis, synthesis (complex), convergence from abstract to specific (theoretical)) and special (component-analytical, grouping) research methods. The source base for writing the article was the annual notebook of the New Books of the USSR, dated 1964. The content of the work contains a complete list of publications prepared and published by the Book Chamber of the Ukrainian SSR during 1964, and demonstrates their thematic and sectoral diversity. The concluding part of the article testifies to the fact that the publishing activity of the institution flourished as of 1964, arguing that in this case there was a clear Ukraine-centric orientation.

Keywords: Book Chamber of the Ukrainian SSR; publishing house of the Book Chamber of the USSR; bibliographic reference; bibliographic index; bibliographic bulletin; printed bibliographic cards; magazin "New books of the USSR"

References

1. Ohiyenko I. I. (1994). *Istoriya ukrayins'koho druzkarstva*. Kyiv: Lybid'.
2. Isayevych Ya. D. (1983). *Pershodrukar Ivan Fedorov i vynyknennya druzkarstva na Ukrayini*. L'viv: Vyshcha shkola, 1983. — 155 s.
3. Tymoshyk M. S. (2007). *Istoriya vydavnychoyi spravy : pidruchnyk*. Kyiv: Nasha nauka i kul'tura.
4. Zelins'ka N. V. (2002). Istoriya vydavnychoyi spravy v Ukrayini: do perehlyadu kontseptsiyi. *Polihrafiya i vydavnycha sprava*, 39, pp. 19—26.
5. *Novi knyhy URSR*. (1964), 1, 1 sichnya.
6. *Tam samo*. (1964), 11, 10 kvitnya.
7. *Tam samo*. (1964), 27, 20 veresnya.
8. *Tam samo*. (1964), 33, 20 lystopada.
9. *Tam samo*. (1964), 17, 10 chervnya.
10. *Tam samo*. (1964), 20, 10 lypnya.
11. *Tam samo*. (1964), 21, 20 lypnya.

Надійшла до редакції 23 червня 2022 року

СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ

УДК 655.411Наукова_думка(091)

Ігор Алексєєнко,

кандидат біологічних наук,

генеральний директор

видавництва "Наукова думка" НАН України,

e-mail: sted@ndumka.kiev.ua

До 100-річчя видавництва "Наукова думка" НАН України**Книги — кораблі думки, що мандрують хвилями часу**

Ф. Бекон

Видавництву "Наукова думка" НАН України — одному з найстаріших видавництв країни, яке успішно діє й сьогодні, — виповнюється 100 років. Біля його витоків стояв видатний учений та організатор науки, патріот, академік А. Кримський.

Століттями складалася практика завершення наукового дослідження публікацією його результатів. Таке завдання постало 1918 р. і перед молодією Українською академією наук (УАН), і вона розпочала його вирішувати. На прохання керівництва Академії майно друкарні Києво-

Печерської лаври, що припинила діяльність, зокрема унікальні грецькі, латинські та французькі шрифти, які можна було використовувати під час видання наукових праць, було передано до УАН. Це надало певного поштовху для розгортання академічної видавничої діяльності.

За ініціативою академіка А. Кримського наприкінці 1922 р. було утворено Редакційно-видавничу комісію УАН, котра здійснювала випуск наукової друкованої продукції, а від 1927 р. розпочала функціонувати як видавництво Академії. У 1964 р. установу було перейменовано на "Видавництво «Наукова думка»" АН УРСР. У 2006 р. видавництву надано статус науково-виробничого підприємства.

Характерна риса "Наукової думки" — академічність — знаходить втілення у фаховому рівні редакторів і відповідно в рівні друкованої продукції. Видавництво регулярно перемагає на республіканських і міжнародних книжкових форумах. Зокрема, 1-й том видання "Історія української культури" було визнано найкращою книгою України 2001 р., видання "Неорганическое материаловедение" здобуло Гран-прі Міжнародного конкурсу "Научная книга" Міжнародної асоціації академії наук 2010 р.

Фахівці галузі неодноразово визнавали видавництво одним із найкращих у країні. За результатами Всеукраїнського читачко-експертного опитування "Книжки незалежного 15-річчя, які вплинули на український світ" (2006), "Наукова думка" увійшла до десятки найпопулярніших видавництв України.

Відповідно до опитування читачів, проведеного Українським інститутом книги 2021 р., серед 30 найважливіших видань, що побачили світ в Україні за 30 років Незалежності, відзначено наше повне зібрання творів Т. Г. Шевченка у 12 томах.

"Наукова думка" постійно забезпечувала випуск фундаментальних узагальнювальних наукових монографій українських учених із тих наукових напрямів, що розробляються в Академії та Україні. Праці з різних розділів фізики, математики, механіки, кібернетики, матеріалознавства, хімії, біології, філософії, історії, мовознавства стали надбанням світової науки.

Серед широкого спектра літератури, виданої останніми десятиліттями, найбільшу увагу українських читачів привертають книги суспільно-гуманітарного напрямку: час змінювався, змінювалися й суспільні парадигми. У новій країні постала проблема формування нових суспільних відносин, і завдання це багато в чому стосувалося науковців. На окремих найцікавіших виданнях зупинимося докладніше.

Михайло Грушевський "Історія України-Руси" в 11 томах, 12 книгах, 1994—2000 рр.

Фототипна публікація основної праці академіка М. Грушевського. Підготовку та видання здійснено зусиллями "Наукової думки" та вітчизняних учених і фахівців провідних українознавчих центрів Заходу: Українського наукового інституту Гарвардського університету, Канадського інституту українських студій Альбертського університету й Центру досліджень історії України імені Петра Яцика.

Для публікації було обрано саме фототипний спосіб як єдино можливий для адекватного відтворення цієї пам'ятки історіографії в недоторканному вигляді. Це друге повне репринтне видання, а перше побачило світ у 1954—1958 рр. у США.

На відміну від панівної в імперській російській історіографії схеми розвитку історичного процесу як "общерусскої" історії, М. Грушевський стверджував, що такої історії не було й не може бути, як не було "общерусскої" народності. Науковець заперечував домагання Москви на частину давньоруської спадщини, спадкоємцем якої, на його думку, є винятково "українсько-руська народність", оскільки вона створила Київську державу. Автор пропонує вивчати насамперед історію народу, а не держави, історію кожної народності окремо. Свої висновки науковець обґрунтовує на підставі залучення й критичного аналізу великої кількості історичних джерел.

Концепція М. Грушевського не втрачає актуальності й сьогодні, коли в Росії висловлюють погляди на українців і росіян як "єдиний народ".

І том присвячено аналізу історичних процесів, що відбувалися на теренах України від найдавніших часів до початку XI ст.

У II томі висвітлено міжнародне становище, політичний та економічний розвиток Київської держави, окремих її земель та Степу в XI—XIII ст.

У III томі досліджено історію Галичини та Волині від держави Романа Мстиславовича до

загарбання частини території Польським королівством. Розглянуто становище Наддніпрянщини за часів панування Золотої Орди.

У IV томі наведено історію українських земель у складі Великого князівства Литовського та королівства Польського у XIV — середині XVI ст.

У V томі подано огляд суспільно-політичного розвитку українських земель у XIV—XVII ст., виникнення Уніатської церкви.

У VI томі проаналізовано історичний період від входження українських земель до складу Великого князівства Литовського й Речі Посполитої до 20-х рр. XVII ст. — часів Козаччини; створення братств, боротьби з унією.

VII—IX томи присвячено історії Козацької держави від кінця XV до середини XVII ст.

X том охоплює період після смерті Б. Хмельницького (1657) до Гадяцької унії (1658).

У XI томі міститься покажчик імен, укладений у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

"Історія української культури" у 5 томах, 9 книгах, 2001—2013 рр.

Найвний у Російській імперії та СРСР підхід до висвітлення питань національної історії та культури, зокрема України, спотворював цю проблему, породжував думку про її вторинність і меншовартість. Наприкінці 80-х — початку 90-х рр. минулого століття виникли умови для об'єктивного вивчення й тлумачення цієї тематики. У 1991 р. Президія НАН України ухвалила рішення про видання "Історії української культури" у 5 томах. У 1993 р. цьому питанню було присвячено науково-методичну конференцію "Актуальні проблеми історії української культури".

До підготовки "Історії..." було залучено найкращих фахівців країни. Видання покликано висвітлити в історичному контексті питання розвитку етнічної території, державності, громадсько-політичних течій і суспільних відносин, мови та писемності, релігійних течій, військової організації, освіти, наукових знань, виробництва, народних звичаїв і фольклору, музики, живопису, літератури, театру, книговидання.

У 2001 р. побачив світ 1-й том — "Історія культури давнього населення України", що охоплює період від кам'яної доби до пізнього Середньовіччя. Упродовж цього періоду на території сучасної України проживали, змінюючи одне одного, різні племена й народи, неоднорідні за етнічним і культурним походженням: трипільці, скіфи, сармати, населення античних держав Північного Причорномор'я. Сучасні українці пов'язані з цими народами, вони є завершальною ланкою тривалого процесу етногенезу, спадкоємцями всіх надбань, створених попередниками. Проміжній ланці між ними та сучасними українцями — давнім слов'янам і слов'янам Київської Русі — присвячено найцікавіші розділи тому. Не обійшли автори увагою культуру середньовічних кочовиків і середньовічного Криму — Таврики.

Того ж року було видано 2-й том видання "Українська культура XIII — першої половини XVII століть". Розглянуто властиве цьому періоду поступове, попри всі історичні негаразди, утвердження своєрідності побуту, витонченості речей повсякденного вжитку, поетичності звичаїв та обрядів, формування моральних засад світогляду, розвиток освіти й науки.

В історичному плані перші чотири десятиріччя XIII ст. більшість науковців розглядають як завершальний етап існування Київської Русі, хоча від другої третини XII ст. вона вже не була об'єднаною державою. Після монгольської навали на українську історичну арену вийшло Галицько-Волинське князівство, що було утворено 1199 р., а вже 1255 р. там коронувався Данило Галицький. Далі — перебування більшості українських земель у складі Литовського князівства та Речі Посполитої, формування шляхти та створення в середині XVII ст. Української козацької держави.

Цей період позначено такими культурними пам'ятками, як Галицько-Волинський літопис, появою першої книги українського автора "Прогностична оцінка поточного 1483 р. магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини славетного Болонського університету", написаної латиною.

Одним із чинників українського релігійного та національно-культурного відродження у середині XVI ст. стають братства й засновані ними школи та друкарні, від яких беруть початок славні Острозька та Києво-Могилянська академії, Львівська та Острозька друкарні Івана Федорова, друкарня Києво-Печерської лаври. Розвиток книговидання — це, безперечно, революційна культурна подія: 1574 р. побачили світ "Апостол" і перший у Східній Європі підручник "Буквар", 1578 р. — "Азбука", 1581 р. — Острозька Біблія.

Том 3-й — "Українська культура другої половини XVII — XVIII століть" — було видано 2003 р. Книга охоплює багатий значущими подіями період: від Гетьманщини й культурного розквіту до цілковитої втрати державності та багатьох суспільних інституцій, із нею пов'язаних.

Початок тієї доби — переломний час, коли повільний плин суспільного життя, характерний для доби Середньовіччя, змінився стрімким прискоренням, що суттєво позначилося на багатьох сферах життя українців. Високий культурний рівень українського суспільства знайшов віддзеркалення в тогочасних джерелах. Якісний ривок спостерігався в мистецтві й архітектурі, сферах ідеології та політичної культури. З розвитком сільського господарства та ремесел, появою промислового виробництва тісно пов'язано становлення технічно-прикладних наук.

В окреслений період Україна продовжувала залишатися ланкою, що зв'язувала решту східнослов'янських земель із культурними та суспільно-політичними ідеями Західної Європи. Перебуваючи, по суті, осередком культурного життя Заходу на Сході Європи, Україна водночас зберігала й розвивала риси самобутності світосприйняття та способу мислення, національні культурні традиції. Ці особливості позначилися на українській державотворчості, суспільній моралі, утвердженні на етнічних теренах європейських культурно-мистецьких стилів, які пізніше було визначено як українське бароко та українське Просвітництво. Саме українське бароко пов'язано з опануванням нашою нацією світового досвіду на автентичній етнічній основі, його сонячну символіку народного світобачення втілено в народній поезії та пісні. Багато дослідників називають ці часи другим після княжих часів "золотим століттям" у національному культурному процесі.

Це період національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького й створення Козацької держави, що було зумовлено, крім іншого, одними з найкращих на той час організацією та устроєм збройних сил, які склалися з піхоти, кінноти, артилерії та флоту. Це розквіт центру української духовності — Києво-Могилянської академії, де викладали С. Яворський і Феофан Прокопович. У межах філософської концепції, що розроблялася в навчальному закладі, сформувалася найвизначніша філософська система її вихованця — Г. Сковороди, яку багато в чому зосереджено на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці.

Діяльність головного видавничого осередку цього часу — друкарні Києво-Печерської лаври підтримували Новгород-Сіверська та Чернігівська друкарні, українські видавництва у Львові.

Розвивалися національна література, музична творчість, малярство, архітектура, театр.

Кінець XVIII ст. — завершення окресленого періоду — позначився остаточною втратою Україною державності, ліквідацією Запорозької Січі, денационалізацією української шляхти, поглинанням українського православ'я московською церквою.

Том 4-й побачив світ у двох книгах: перша — "Українська культура першої половини XIX століття" (2008), друга — "Українська культура другої половини XIX століття" (2005).

XIX ст., попри повну втрату державності, стало епохою нового українського національного й культурного відродження. Фахівці поділяють її на "дворянський" (кінець XVIII — 40-ві рр. XIX ст.), "народницький" (40-ві — 80-ті рр. XIX ст.) і "модерністський" (90-ті рр. XIX ст. — до Першої світової війни) періоди.

Уже наприкінці XVIII ст. під впливом ідей романтизму із його захопленням старовиною розпочалися ґрунтовні студії української етнографії. Велике значення мало заснування з ініціативи відомого просвітника В. Каразіна Харківського університету — колиски українського культурного відродження.

У Галичині на початку 30-х рр. XIX ст. М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич створили "Руську трійцю" — гурток, покликаний довести, що українці — самостійна гілка слов'ян, а русини Галичини — частка українського народу. У 1837 р. вийшла друком збірка "Русалка Дністрова" — маніфест відродження західних українців.

Саме на початку зазначеного періоду народжувалася нова українська література, котру насамперед пов'язують з ім'ям І. Котляревського. Суть новизни цього явища полягала в тому, що в письменництві стали використовувати народну мову, а літературний твір розглядали як художньо самодостатній, без підпорядкування будь-якій позахудожній меті. У той період творили П. Гулак-Артемівський і Г. Квітка-Основ'яненко.

У 1829 р. з'явилася рукописна "Історія Русов" — своєрідна декларація прав українського народу, яку згодом опублікував професор Московського університету О. Волинський.

Від середини XIX ст. під впливом промислової революції культура цілої народності перетворилася на культуру переважно сільського населення. У той час набула ваги діяльність

патріотично налаштованої демократичної інтелігенції. Саме взаємодія цих двох етносоціальних субкультур забезпечувала подальший розвиток національної культури.

Основним центром, що консолідував націю, став Київ, куди після заснування Університету Св. Володимира, перемістилося культурне життя. Саме цей період пов'язаний з іменами М. Максимовича, М. Костомарова, П. Куліша, О. Марковича.

На 1846 р. припадає утворення Кирило-Мефодіївського братства, в основу політичної програми якого було покладено доктрину слов'янської федерації й братства народів, демократичної форми управління.

Вершинним явищем XIX ст. та всієї багатовікової української культури стала творчість Тараса Григоровича Шевченка, художній патріотичний геній якого перетворив малороса на українця.

У другій половині XIX ст. національний рух набрав нової форми — об'єднання української інтелігенції в "громади", що проводили культурно-національну й громадсько-політичну роботу. Зокрема, до Київської громади входили В. Антонович, О. Кониський, Ф. Рильський, М. Старицький, П. Чубинський, М. Драгоманов та інші.

У 90-х рр. XIX ст. розпочався модерністичний період культурно-національного відродження. Через репресії самодержавства центр національно-культурного життя перемістився на захід — у Галичину.

У 1868 р. у Львові було засновано товариство "Просвіта", що мало на меті просвітницьку діяльність серед широких верств українського народу. Там же 1874 р. розпочало діяльність Наукове товариство імені Шевченка, при якому функціонували три наукові секції, друкарня, бібліотека, музей. Саме з цією інституцією пов'язані постаті М. Грушевського та І. Франка.

М. Грушевський — видатний учений і громадський діяч — створив нову схему східно-європейської історії, синтетичну концепцію українського історичного процесу, що мала ключове значення для формування національної самосвідомості українства.

Особлива роль в історії українського культурно-національного відродження цього періоду належить І. Франку. Письменник, поет, учений, він, разом із Т. Шевченком, — чи не найвизначніша фігура у формуванні та утвердженні української ідеї, залученні досягнень національної культури до європейського культурного контексту. Його творчість сприяла появі когорти видатних українських письменників: Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника та

інших, національній консолідації українства як європейської нації.

Українські національні традиції віддзеркалено у творчості художників С. Васильківського, М. Самокиша, О. Новаківського, М. Пимоненка.

Міцно став на ноги український театр, а творчий геній легендарних М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, П. Саксаганського, М. Садовського вивів його на світовий рівень.

У 5-му томі видання розглянуто період XX — початку XXI ст. Книгу першу (2011) присвячено стану й розвитку української культури окресленого хронологічного проміжку.

У першому розділі докладно розглянуто етапи розвитку української культури XX — початку XXI ст. Проаналізовано структуру й стан населення, економічну та політичну ситуацію в Україні напередодні й під час Революції 1905—1907 рр. Розглянуто новий етап національного самоусвідомлення, його віддзеркалення в освіті, науці, розвитку мистецтв, художній літературі, архітектурі. Надано оцінку культурному та політичному стану теренів українського етносу періодів Першої світової війни та Української революції 1917—1921 рр.

Великий огляд присвячено українському Ренесансу 1920-х рр. — пореволюційному національно-культурному піднесенню, його суперечностям і трагічному обриву. Окремі розділи торкаються питань української культури під тиском тоталітаризму (1930—1955), періоду з "відлиги" до Незалежності (1953—1990) і культури незалежної України.

Цікавий розділ присвячено історії розвитку української мови на теренах нашого етносу від початку XX ст. до сьогодення.

Окремі розділи містять відомості про фольклор, образотворче й декоративне мистецтво, художні промисли.

Грунтовно розглянуто особливості культурних явищ у діаспорі. Проаналізовано розвиток архітектури в різні періоди окресленого періоду, містобудівні теорії та їх зміну залежно від потреб часу.

Перший розділ другої книги 5-го тому (2011) присвячено аналізу розвитку літературного процесу. Розглянуто загальні тенденції художньої еволюції, поезії, прози, драматургії. Велику увагу приділено літературі "Відродження" 1920-х рр., пануванню методу соціалістичного реалізму у 1930—1950 рр. Розглянуто літературну спадщину шістдесятників, сучасний літературний процес. Окремий нарис присвячено гумористиці та сатири.

Прізвища В. Винниченка, П. Тичини, Миколи Хвильового, М. Куліша, О. Довженка, В. Симо-

ненка, В. Стуса, І. Драча, Б. Олійника, М. Вінграновського, Л. Костенко та багатьох інших завжди увінчано в тому часі.

Музичному мистецтву, опері, балету, опереті присвячено окремі розділи книги. Історію драматичного театру подано в розвитку з його досягненнями та неминучими кризами. Один із розділів висвітлює долю українського кінематографа, що розпочав формуватися у 1920-х рр. В. Гардін, О. Довженко, І. Кавалерідзе, І. Савченко, М. Донський, С. Параджанов, Ю. Ілленко, Р. Балаян, Л. Осика як режисери мали художні досягнення світового рівня. Високу міжнародну оцінку здобули твори "українського поетичного кіно" та кінодокументалістика. Останній розділ книги присвячено мистецтву цирку.

У третій книзі 5-го тому "Історії української культури" (2012) розкрито питання культури та розвитку науки й технологій у ХХ — на початку ХХІ ст. У першому розділі досліджено проблеми генези й стану соціогуманітарних наук в Україні. Історичні та педагогічні науки, філософія, економіка, психологія, мовознавство й літературознавство, фольклористика та етнологія, музикознавство, кінознавство — ці наукові напрями розглянуто в історичному контексті та в умовах зміни парадигм наприкінці минулого — на початку нинішнього століття.

Буття та розвиток українських наукових шкіл у галузях точних і природничих наук висвітлено у другому розділі книги. Математика, механіка, кібернетика й інформатика, фізика та астрономія, геофізика, хімія, біологія, медицина, аграрні науки — у всіх цих напрямках українські вчені відзначилися вагомим внеском у розвиток світової науки. В. Вернадський, С. Лебедев, В. Глушков, Л. Шубников, О. Давидов, Є. Федоров, С. Брауде, С. Субботін, Л. Писаржевський, О. Бродський, А. Кіпріанов, О. Богомолець, О. Палладін, М. Стражеско, П. Костюк, І. Шмальгаузен, М. Холодний, Д. Заболотний, М. Амосов, О. Шаліков — це далеко не повний перелік учених зі світовим ім'ям, чиї наукові школи стали загальноновизнаними лідерами.

Третій розділ книги присвячено технічним наукам і розвитку прогресивних технологій. Розглянуто історію становлення сухопутного та водного транспорту, машино- й танкобудування, ракетно-космічної галузі, енергетики та електроніки. Матеріалознавству й аспектам створення нових матеріалів присвячено останню частину цього розділу. У ній, зокрема, йдеться про все-світньо-відомий Інститут електрозварювання, заснований 1933 р. Є. Патонем, справу якого гідно продовжив Б. Патон.

В останній, четвертій, книзі (2013) порушено проблеми функціонування, збереження й розвитку культури в Україні в зазначений період. У першому розділі розглянуто світоглядно-ідеологічні концепти культурного розвитку нашої країни. Проаналізовано відмінні риси політичної культури, міжетнічних відносин і міжнаціонального спілкування. Окрему статтю присвячено релігії й церкві в соціокультурному контексті країни ХХ — початку ХХІ ст., релігійному відродженню.

У другому розділі подано інформацію щодо різних аспектів культурної діяльності України в зазначений хронологічний проміжок. Розглянуто проблематику освіти, культурно-просвітницької роботи, збереження пам'яток історії та культури, розвитку музейної справи, повернення й реституції культурних цінностей.

Окремі огляди присвячено архівній і бібліотечній справам, книгодрукуванню, фотографії, грампластинкам та дискографії музики й літератури.

У третьому розділі проаналізовано нові тенденції в художньому освоєнні простору, зокрема візуальне мистецтво пострадянської доби та народне мистецтво на межі тисячоліть. Значний інтерес читача приверне стаття, присвячена українській графіці.

Четвертий розділ охоплює питання культури та побуту, збереження природи як складової частини культури, охорони здоров'я, військової справи й фізичної культури та спорту.

Колектив видання — першого всеосяжного огляду історії культури українського народу — 2014 р. було відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки.

Повне зібрання творів Т. Г. Шевченка у 12 томах, 2001—2014 рр.

У підготовці видання взяли участь співробітники інститутів літератури ім. Т. Г. Шевченка, мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського, української мови, мовознавства ім. О. О. Потебні та Національного музею Тараса Шевченка.

Зібрання охоплює всю відому на сьогодні літературну та малярську спадщину Кобзаря, щоденник, листи, ділові папери, підготовчі матеріали до нездійснених робіт. Усі документи супроводжують коментарі фахівців.

Перші 6 томів — літературна та епістолярна спадщина, щоденник, ділові папери; 7—11-й томи — малярська спадщина Кобзаря; 12-й том — довідкові матеріали, покажчики; його розпочинає літопис життя та творчості Т. Шевченка за книгою П. Жура "Труди і дні Кобзаря".

Видання побудовано за хронологічним принципом, який у перших 6 томах поєднується із жанровим поділом: поезія, проза, драматургія тощо. Крім того, ці томи поділено на розділи: основний текст, його редакції та варіанти, твори, що приписують Т. Шевченкові, коментарі. Такий розподіл надає змогу простежити процес творення від перших варіантів до остаточної редакції твору. На основі науково вивірених джерельної бази уточнено датування творів.

На відміну від попередніх аналогічних видань у 10 (1939—1963) та 6 томах (1963—1969) нове зібрання позбавлено цензурних спотворень.

Серія "Бібліотека української літератури", 1982—2000 рр.

У 1982 році видавництво "Наукова думка" спільно з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України започаткували серію "Бібліотека української літератури", у якій друкували твори класиків українського художнього слова та найкращі зразки стильових і жанрових течій української літератури. Кожен том розпочинає передмова, в якій досліджено етапи становлення митця, окреслено його роль і місце в українській культурі. Наприкінці книги розміщено коментар — наукову розвідку укладача тому, в якій, окрім іншого, осмислено літературну спадщину автора.

Першими виданнями серії 1982 р. стали вибрані твори І. Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка. Загалом у серії видано 60 книг, які до 1991 р. виходили тиражем 200—90 тис. пр., а у 1993—2000 рр. — від 15 до 5 тис. пр.

До 1992 р. надруковано вибрані твори Г. Сковороди, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, М. Черемшини, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, І. Сенченка, Б. Грінченка, Остапа Вишні, О. Довженка та інших корифеїв.

Після набуття Україною Незалежності склались умови для повернення національній культурній спадщині імен заборонених авторів, що значно збагатили літературний процес. Було видрукувано твори В. Підмогильного, М. Хвильового, М. Вороного, Б. Лепкого, Б. Антоненка-Давидовича, Л. Старицької-Черняхівської, П. Куліша. Безцензурний двотомник прози та поезії В. Сосюри поновому відкрив читачеві постать цього велетня.

Після 2000 р. видання серії було призупинено через фінансові проблеми.

"Російсько-український словник наукової термінології" у 3 книгах. "Суспільні науки", 1994 р. "Біологія, хімія, медицина", 1996 р. "Математика, фізика, техніка, науки про Землю та Космос", 1998 р.

Інтелектуальний, освітній, науковий розвиток будь-якої країни можливий лише за умови створення відповідної словникової бази, що містить, окрім іншого, і наукову термінологію. Упродовж багатьох років "Наукова думка" спільно з мовознавцями Національної академії наук випускали словники різних видів: енциклопедичні, двомовні, тлумачні, етимологічні, орфографічні, синонімів, іншомовних слів тощо. Враховуючи важливість і значущість "Українського правопису", саме наше видавництво здійснювало його редагування та випуск у світ.

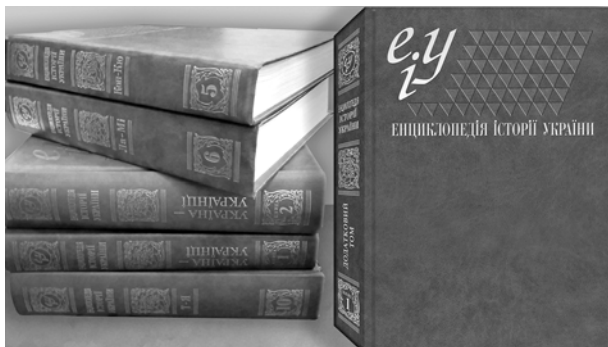
Після 1991 р. гостро постала проблема української наукової термінології. Першою відповіддю на це завдання став вихід під егідою Комітету наукової термінології НАН України у 1994—1998 рр. "Російсько-українського словника наукової термінології" у 3 книгах. Це була фундаментальна цеглина у справі утвердження української науки й культури, перша масштабна спроба унормування наукової термінології. Було

утворено робочі групи з фахівців різних напрямів науки та лексикографів, які працювали над відповідними розділами словника. Підготовка томів тривала по кілька років, і вже після виходу книги стало зрозуміло, що процес унормування української наукової термінології набирає високих темпів.

Видавництво кілька років проводило всеукраїнські конференції "Українська наукова термінологія", випускало тематичний збірник.

Мова — це процес, розвиток якого відбувається постійно, тому проблема унормування української наукової термінології залишається актуальною й сьогодні.

"Енциклопедія історії України" у 10 томах, 2003—2013 рр.

У період другої половини 1980-х — 1990-ті рр. відбулося значне зростання обсягів джерельної документальної бази історичної науки, революційної за змістом, змінилися її наративи та методологічні підходи досліджень. Настав час змін концепцій вивчення історичних процесів в Україні: від імперської радянської до національної, максимально об'єктивної.

Переосмислення історичних процесів відбувалося не лише в середовищі професіоналів, а й мало бути донесено до громадськості країни. З цією метою у червні 1997 р. Президія НАН України ухвалила рішення про підготовку та випуск у світ "Енциклопедії історії України", що відповідала б новим запитам. Провідною установою було визначено Інститут історії України, а до роботи залучено понад 1350 фахівців з усієї країни.

1-й том вийшов друком 2003 р., 10-й — 2013 р. У середньому обсяг тому становив 100 друкованих аркушів. Загалом побачили світ понад 11 тис. статей. Видання добре ілюстровано: 8 тис. зображень та 500 карт і картосхем роблять його легшим і цікавішим для сприйняття.

Під час завершення випуску десятитомника було вирішено продовжити видання додатковими томами, адже це загальноприйнята практика випуску енциклопедій. У 2018 та 2019 рр. побачив світ додатковий том "Україна — Ук-

раїнці" у двох книгах. Його головне завдання — подати узагальнений цілісний образ нашої країни: історію формування й розвитку українського народу, території, державності, матеріального, духовного та культурного існування українців тощо.

У 2016 р. авторський колектив енциклопедії було відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки.

У 2022 р. побачить світ перша книга додаткового тому "Енциклопедії історії України".

"Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси" у 2 книгах. Книга перша, 2011 р. Книга друга, 2011 р. Документи і матеріали : у 2 частинах. Частина 1, 2020 р. Частина 2, 2021 р.

Нинішній час дає змогу по-новому досягнути минуле. Значне збільшення кількості історіографічних матеріалів про Другу світову війну, в тому числі іноземних, очевидно політичне викривлення та зашореність у висвітленні цієї проблематики в СРСР упродовж 50 років після завершення гітлерівської навали, а також у визначенні ролі України у подіях 1939—1945 рр. — усі ці питання стали приводом для вітчизняних істориків, щоб сформулювати нове бачення нашої країни в окресленому хронологічному періоді. Велике значення мала й певна зміна парадигми аналізу матеріалу: крім традиційних об'єктів уваги — політика, економіка, бойові дії, — дослідники повернулись обличчям до буття людей у той буремний період.

До створення цієї праці фахівці Інституту історії України залучили істориків з усієї країни.

Перший розділ першої книги присвячено питанням методології та історіографії історієписання Другої світової війни.

У другому розділі розглянуто питання початку Другої світової війни та перебіг подій на німецько-радянському фронті. Проаналізовано бойові дії радянських військ проти Польщі в координації з військами нацистської Німеччини у вересні 1939 р. Окрему увагу приділено операції Радянської армії в Бессарабії та Північній

Буковині у червні—липні 1940 р. Ґрунтовно проаналізовано стратегічні й фронтові операції на теренах України у 1941—1945 рр.

Третій розділ — "По інший бік лінії фронту" — присвячено буттю українських територій під нацистською окупацією. Розглянуто систему управління окупованими територіями, основні напрями окупаційної, економічної та соціальної політики, докладно висвітлено діяльність окупаційних режимів у дистрикті "Галичина" та губернаторстві "Трансністрія".

Боротьбі з окупантами присвячено нариси про партизанський рух та антифашистське підпілля. Порушено проблему взаємин між українцями й поляками на території спільного проживання у роки Другої світової війни.

Кілька нарисів торкаються ідеологічної боротьби на теренах окупованої України, а також питань стану культури, освіти й спорту в зазначений період.

Друга книга видання розпочинається з нарису, присвяченого повсякденному життю населення території України напередодні та в роки окупації, зокрема системі примусової праці; розглянуто особливості соціокультурних процесів воєнної доби.

Висвітлено питання українського визвольного руху в роки Другої світової війни, діяльності радянських спецслужб. Досліджено проблему військовополонених. Окремі нариси присвячено українським військовим формуванням у складі армії та поліції нацистської Німеччини, переселенню українців і поляків у 1944—1946 рр.

Значну увагу приділено темі економіки в роки війни та відбудовного періоду.

В останньому, восьмому, розділі проаналізовано підсумки війни, зокрема демографічні втрати й матеріальні збитки, проблему Голокосту.

Завершується видання двома книгами письмових і візуальних документів та матеріалів, більшість з яких уперше введено до наукового обігу. Документи було надано центральними та регіональними архівами України, ФРН, РФ, а також Національним музеєм історії України у Другій світовій війні.

Попри труднощі часу, видавництво продовжує випуск академічних видань, забезпечуючи потреби українських дослідників. Окрім монографій, присвячених конкретним науковим проблемам, продовжується випуск фундаментальних узагальнювальних видань. Триває робота над 12-томною "Історією української літератури", і вже побачили світ кілька томів. Підготовлені та будуть видані поточного року 3-й том чотиритомника "Латинсько-українського словника", додатковий том "Енциклопедії історії України". Готується до випуску черговий том "Фауни України". Перед дослідниками, які опрацьовують соціогуманітарні науки, стоїть серйозне завдання з теоретичного розроблення основ створення оновленої суспільної етики України, які знайдуть віддзеркалення в нових виданнях.

Країна крокує вперед!

Надійшла до редакції 8 серпня 2022 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 069.51(4)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.8(313).40-47

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу

ретроспективної бібліографії Книжкової палати України,

e-mail: dKepin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

Кунсткамера як явище європейської культури: джерелознавче дослідження

У статті досліджено історію виникнення кунсткамер у країнах Західної та Центральної Європи. Проаналізовано праці музеологів, істориків, мистецтвознавців, архітекторів за темою. Для розкриття проблематики статті залучено експозиції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (м. Київ), Національного музею медицини України, Аптеки-музею Подільського району м. Києва, Львівської національної галереї мистецтв імені Бориса Возницького, Аптеки-музею "Під чорним орлом" м. Львова, фонди та експозиції Державного історико-культурного заповідника м. Острога Рівненської обл.

З'ясовано, що перші кунсткамерні зібрання з'явилися в добу Середньовіччя. Різновиди кунсткамер у країнах Європи відомі від XVI—XVIII ст. Проаналізовано музейні трактати окресленого періоду. Розглянуто дефініцію поняття "кунсткамера" за періодів Відродження та Просвітництва.

Ключові слова: кунсткамера; музеологія; музей; експозиція; бібліотека; історіографія; джерелознавство; Європа